

Наталія КОНДЕЛЬ-ПЕРМІНОВА

ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МІСТ

Обговорення проблеми збереження архітектурно-містобудівної спадщини у сучасній ситуації соціально-економічної кризи, що для України є вже системною, набуває особливої специфіки. Криза (грец. *krisis* — рішення, вихід) — це загострення становища, переломний момент, перехід до нового стану речей. Ця вкрай дошкульна ситуація вимагає великої напруги для того, аби позбутися обтяжуючих пут і піднятися на якісно новий рівень. Першим кроком на цьому шляху є перегляд наявних базових засад та уявлень, котрі стоять на перепоні поступального руху до нормального буття.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація щодо збереження історико-культурної спадщини в Україні докорінно відрізняється від світової практики. Деструктивне ставлення до спадщини, правовий нігілізм тощо після зміни політичного, соціального та економічного устрою України (з 1991 р.) тільки поглибилися. В результаті проходження стадії «дикого капіталізму» з кланово-олігархічним режимом держава опинилася на межі, за якою все, що належить до питань збереження культурної спадщини, вже слід відносити до сфери національної безпеки.

Демократія в Україні поки що є фасадом, за яким діють потужні групи інтересу (впливу), влада і статки яких обмежуються передусім конкуренцією між ними, а не громадянським суспільством. Багатоукладна економіка держави існує в різних вимірах, кількість яких визначається ступенем її залежності від адміністративного й правового свавілля. Україна ще не є національною державою. «Це держава бюрократії і зрощеної з нею фінансово-промислової та аграрної олігархії. Зазначені суспільні групи з різним ступенем інтенсивності використовували і використовують зовнішні атрибути національної державності (символіку, мову, ідеологеми) для власної легітимації, яка дає їм право нібито представляти інтереси нації. Насправді апеляція цих груп до гасел і символів громадянського націоналізму дозволяє їм не лише узаконювати свій ста-

тус, а й використовувати його для власного збагачення і політичного прикриття масштабного перерозподілу власності» [1, с. 401].

Усі особливості ситуації сповна віддзеркалюються в пам'яткоохоронній діяльності. Пам'яткоохоронні об'єкти опинилися в епіцентрі «бойових дій», адже нерухомість та ділянки забудови в історичних центрах мають найвищу ринкову ціну. Наслідки зрозумілі: пам'яткоохоронна галузь загнана в глухий кут, а меткі чиновники при ній розбудовують власні статки.

Пам'яткоохоронна галузь в Україні ґрунтується на засадах, розбудованих у другій половині ХХ ст. Історія галузі, що бере початок у ХІХ ст., свідчить про складний шлях виборювання державних преференцій та залучення до роботи широких верств громадськості. Складовими діяльності є державне управління пам'яткоохоронною сферою, виявлення, облік та дослідження пам'яток, нормативне забезпечення пам'яткоохоронних заходів тощо. На думку Л. Прибєги «в Україні сформована державна система охорони об'єктів культурної спадщини. Загалом, з методологічної точки зору, напрацьовані законодавчі та нормативні акти *теоретично* (курсив мій. — Н. К.-П.) створюють умови для належного обліку та реєстрації об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини. Водночас існуюча роздвоєність пам'яткоохоронної сфери в Україні та, відповідно, відсутність чіткої адміністративної вертикалі управління послаблюють державний контроль за виконанням рішень, дотриманням правових відносин в охороні об'єктів культурної спадщини» [2, с. 480].

Архітектурно-містобудівна спадщина є специфічним об'єктом охорони. У Законі «Про охорону культурної спадщини» [3] пам'ятки архітектури і містобудування визначено як «історичні центри, вулиці, квартали, площі, архітектурні ансамблі, залишки давнього планування та забудови, окремі архітектурні споруди, а також пов'язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва» [3, ст. 2]. Щодо цього об'єкту маємо напрацьовані у радянську добу фаховими інституціями (НДІ теорії та історії архітектури і містобудування (НДІТІАМ) та КиївНДПмістобудування) методики історико-містобудівних і пам'яткоохоронних досліджень населених місць. Свого часу «Рекомендации по составлению проектов планировки городов УССР с историко-архитектурными заповедниками и комплексами памятников архитектуры (К., 1971) започаткували низку подальших науково-методичних студій. Важливим результатом багаторічних досліджень вітчизняних науковців й стала система опрацювання містобудівної пам'яткоохоронної документації, що супроводжує розробку генеральних планів міст [4]. Держава має власний Список історичних населених місць України (міста та селища міського типу), затверджений постановою Кабміну України № 878 від 26.07.2001 (з 401-ю позицією — конкретними населеними місцями). Щодо кожного з них нормативно передбачено

виконання історико-архітектурних опорних планів, на основі яких — розробка й затвердження меж історичних ареалів, границь і режимів використання зон охорони пам'яток, місцевих правил забудови. Ці масштабні роботи зі складностями, обумовленими особливостями загальнодержавної ситуації, були здійснені щодо деяких міст зусиллями фахових інституцій, провідною з яких був НДІ-ТІАМ (дати «життя» закладу: 21.06.1945–28.08.2007). Після ліквідації НДІТІАМ естафету щодо нормативно-правового та методичного забезпечення сфери охорони культурної спадщини перехопив НДІ пам'яткоохоронних досліджень (створений 1995 р.). Серед останніх видань цієї державної установи — історико-містобудівні дослідження Одеси, Чернівців [6; 7], що слід розглядати вже як другий факт оприлюднення історико-містобудівної документації.

Першим фактом оприлюднення є публікація Концепції Генплану-2026 Дніпропетровська та, в його контексті, історичних ареалів міста [5]. На прикладі Дніпропетровська була здійснена спроба роз'яснення широкому колу громадськості, інвесторів, управлінців щодо архітектурно-містобудівної спадщини, яка є не перешкодою міському розвитку, а, навпаки, його цінним сучасним ресурсом. Детальні кресленики, наявні у виданні, щодо кожного визначеного історичного ареалу виконують комунікативну й інструментальну роль при обговоренні поточних питань та прийнятті рішень.

Монографії про міста Чернівці та Одеса [6; 7] є вузькоспеціалізованими виданнями. Дидактичний характер текстів, відсутність достатньої та необхідної кількості креслеників, схем з коментарями й анотаціями унеможливають користування цими книжками. Адже лише навколо схем при наявності роз'яснювальних текстів й можлива соорганізація всіх дійових осіб, узгодження інтересів, досягнення консенсусу, після чого розгортаються конкретні роботи різних фахівців на місцях. Обидві збірки методичних вказівок (і лише для вузького кола фахівців) не дають відповіді на головні питання сьогодення: як використовувати наукові знання у нових фінансово-господарчих відносинах? Як практично здійснювати збереження архітектурно-містобудівної спадщини в ситуаціях розгортання інвестиційних проектів тощо. Цю обставину визнають й самі автори: серед висновків щодо Чернівців, зазначається, що «встановлення охоронного зонування само собою не вирішує проблем збереження традиційного характеру середовища, своєрідності міста та містобудівної композиції. Дотримання вимог охоронного зонування — умова необхідна, але недостатня. Зони охорони пам'яток показують, що можна, а чого не можна робити в історичному місті. Вони формують культурну норму архітектора, інвестора та органів місцевого самоврядування. Проте останнє слово у виборі містобудівної концепції та конкретних розпланувально-просторових рішень — завжди за учасниками інвестиційного процесу та, головню, міською громадою,

яка має чітко усвідомлювати, яким унікальним і не відтворюваним історико-культурним надбанням вона володіє, а відтак — діяти відповідно до цього усвідомлення» [7, с. 95].

Таким чином, незважаючи на наявність низки чинних Законів України, на теоретичне та методичне опрацювання засад розробки історико-містобудівної документації, ситуація щодо збереження архітектурно-містобудівної спадщини є вкрай критичною. Справа не тільки в корумпованості державних чиновників, які не виконують своїх обов'язків щодо охорони пам'яток. Слід виділити й інші, не менш важливі чинники.

По-перше, вся діюча нормативно-законодавча база була розроблена в орієнтації лише на державу, на модель лише централізованого державного фінансування робіт з охорони пам'яток. Якщо за радянської доби пам'яткоохоронна діяльність фінансувалася досить скрутно, то в нових фінансово-господарчих відносинах й поготів. Крім того, охорона пам'яток архітектури та містобудування розпорощена між двома міністерствами — Міністерством регіонального розвитку та будівництва й Міністерством культури та туризму України. А в двох няньок, як відомо, «дитина без носу».

По-друге, відсутність системи місцевого самоврядування унеможлиблює в багатьох випадках виконання вищезазначеної історико-містобудівної документації. Навіть при великому бажанні місцева влада в багатьох випадках не може замовити провідним інституціям виконання цих робіт через їх значну собівартість.

По-третє, навіть наявність всього пакету документації не є запорукою й гарантією збереження архітектурно-містобудівної спадщини міста. Ця документація не є практичною: вона не має конкретних адресатів, не містить в собі аспекти, призначені різним опозиціонерам. В ній відсутні процедури узгодженя інтересів, координації дій тощо.

По-четверте, сучасна пам'яткоохоронна діяльність в Україні функціонує у власному замкненому просторі. Науковці не опікуються питанням: кому саме й які саме знання потрібні сьогодні, яким чином їх наукові розвідки можуть стати інструментами, засобами роботи інших?

Відсутність комунікаційних зв'язків з іншими дійовими особами на архітектурно-містобудівних полігонах не дає можливості цій сфері переглядати засади власної діяльності, корегувати їх й займати дієву, ефективну та результативну позицію у сучасних процесах. Отже, сьогодні мова йде про нагальну потребу в розбудові сучасної ефективної національної системи збереження спадщини. Її створення можливе на засадах подолання наявної понятійної кризи.

Поняттєва криза. Багателізація (від *bagatellisieren* — недооцінювати, зменшувати значення чогось тощо) поняттєвої роботи в умовах зміни держав-

ного устрою виявилася майже фатальною для культурної спадщини України. Основний корпус визначень, понять і нормативних актів, що зараз використовуються у пам'яткоохоронній сфері, був розроблений у десятиліття радянської доби в орієнтації лише на державне забезпечення та управління. Провідним чинником понятійної кризи є суттєво звужена ідеологія охорони, на принципах якої й опрацьовано наявний термінологічний портфель. Красномовно про це викладено у статті Л. Прибеги: «узагальнюючи напрацювання попередників, можемо стверджувати, що змістовними складовими терміну «охорона» є облік (виявлення, вивчення, дослідження, наукова інвентаризація, оцінка вартості, реєстрація) пам'яток; законодавче та нормативне забезпечення заходів зі збереження об'єктів культурної спадщини; управління пам'яткоохоронною сферою і контроль за утриманням пам'яток; забезпечення захисту історичного середовища шляхом встановлення зон охорони, визначення меж історичних ареалів у системі історичних міст і сільських поселень; здійснення архітектурно-технічних заходів щодо пам'яток (реставрація, функціональна адаптація, організація територій тощо); популяризація культурних надбань, просвітницька робота щодо пам'яток та підготовка фахівців пам'яткоохоронної сфери. Тобто будь-які дії, спрямовані на забезпечення збереження пам'ятки, її автентичної матеріальної структури, характерного довкілля, належне утримання, а також системна діяльність організацій, відомств і держави, скерована на збереження об'єктів культурної спадщини, саме й визначатиметься як охорона» [2, с. 472–473].

Цей стан речей зафіксовано у Законі «Про охорону культурної спадщини» [3]. Відповідно до ст. 1 охорона культурної спадщини — це «комплекс заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), захисту, збереження, належного утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, реабілітації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини». Закон дає визначення щодо термінів консервації, реставрації, реабілітації та музеєфікації. Термін «збереження» не визначається, вважається синонімом термінів «охорона» та «захист».

Вихід із поняттєвої кризи означає *перехід від ідеології охорони до ідеології збереження спадщини* та розгортання низки понятійних розробок щодо пам'яток архітектури та містобудування. По-перше, поняття «збереження культурної спадщини» набагато ширше «охорони», воно означає ощадливе, виважене управління історичними ресурсами, їх застосування у соціокультурних процесах життя сучасного суспільства. Тобто охорона є складовою частиною складного багатопарового процесу збереження спадщини.

По-друге, зараз об'єкт культурної спадщини практично сприймається як синонім терміна «пам'ятка». Проте між ними є суттєва різниця, яку підкреслює Т. Миронова: «дефініція «пам'ятка», перш за все, орієнтована на збереження

пам'яті, спогаду. Пам'ятка виключається з активної господарчої діяльності. Спадщина — це те, що нам передали предки, але передали не просто для охорони, а для інтерпретації та примноження» [цит. за: 8, с. 16]. Тобто, на відміну від пам'ятки, що є категорією одиничною й нединамічною, об'єкт спадщини — частина цілісної системи спадщини, що розвивається. Таким чином, щодо спадщини маємо два різноспрямованих часових вектора, причому більшого розповсюдження отримує розуміння спадщини як основи сучасних культурних процесів у суспільстві.

Інструментально-практичними є дефініції понять «культура» та «культурна спадщина», вироблені практикою роботи спеціалістів ЮНЕСКО. «*Культура*: комплекс духовних, матеріальних, інтелектуальних та емоційних рис, які характеризують суспільство чи соціальну групу. До її складу входять не лише мистецтво та письменна, а також способи життя, фундаментальні права людського буття, системи цінностей, традиції та вірування. *Культурна спадщина* складається з таких аспектів минулого, котрі люди охороняють, культивують, вивчають та передають майбутньому поколінню. Ці досягнення втілені в матеріальних формах, таких, як, наприклад, будівлі, й в нематеріальних формах (наприклад, в різних видах виконавчого мистецтва). Культурна спадщина — це те, що набуло цінності в минулому і цінність чого очікується в майбутньому. Оскільки ця цінність та її очікування змінюються з часом, саме це й утворює культурну спадщину як суб'єкт динамічних змін» [цит. за: 8, с. 17].

На цей час маємо суттєву недооцінку теоретичного осмислення архітектурно-містобудівної спадщини як важливої складової матеріальної культурної спадщини держави. Особливої актуальності набувають понятійні розробки архітектурно-містобудівної спадщини як головного ресурсу розвитку міст: визначення її ролі у формуванні ідентичності суспільних груп, збереженні культурного розмаїття. Адже культурна спадщина для локальних груп є саме тим фільтром, завдяки якому сприймаються глобальні зміни. Взаємодія різних дійових осіб в проектах та програмах збереження спадщини посилює суспільну злагоду, дає змогу формувати соціальний капітал, підтримувати занятість населення. На засадах збереження спадщини місцеві товариства мають змогу розбудовувати ефективні соціальні стратегії, спрямовані на подолання бідності, створення нових кластерів місцевої економіки, розвивати туризм, розширювати ринки культурних продуктів та послуг і, в цілому, матеріальну базу культури [8].

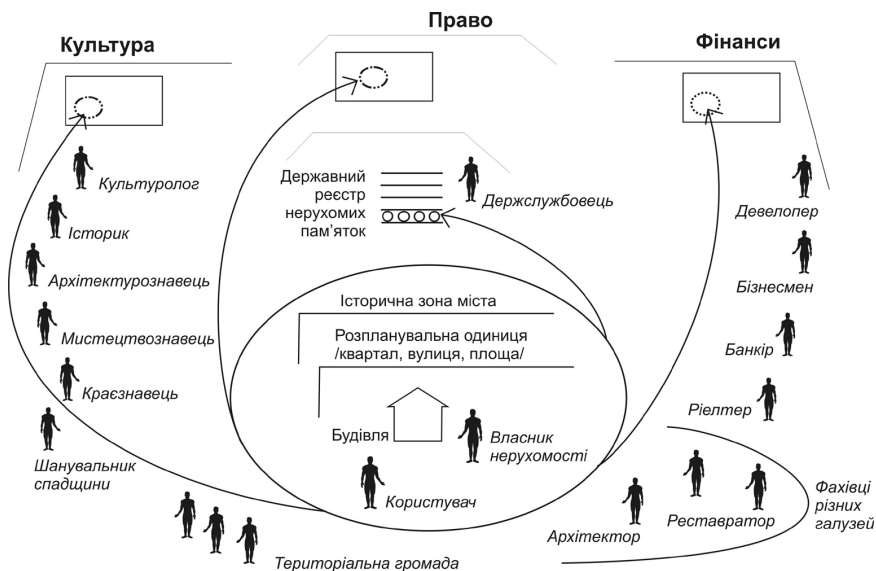
В останній період групою вітчизняних фахівців, членів Українського національного комітету ICOMOS (О. Пламеницька, Л. Прибега, Т. Майстерчук, С. Груздов, Р. Гуцуляк, В. Отченашко) здійснюються розробки корпусу понять стосовно архітектурно-містобудівної спадщини [14]. В опрацьованому ними

проекті Закону про збереження фахово обґрунтовано визначення термінів «архітектурна та містобудівна спадщина», «об'єкт архітектурної спадщини», «об'єкт містобудівної спадщини», «пам'ятка містобудування», «пам'ятка архітектури», «предмет охорони об'єкта архітектурної спадщини» тощо. Серед інших конструктивних аспектів даного законопроекту — детальний виклад процедур державного обліку архітектурної та містобудівної спадщини, нормативно-правове регулювання фахової діяльності щодо реставрації та реабілітації пам'яток, нормування історико-містобудівної документації (зміст, склад, порядок розроблення і затвердження), особливості правового регулювання відносин власності (користування) на пам'ятки архітектури та містобудування

Проект розроблено в орієнтації на Міністерство регіонального розвитку та будівництва України, що є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується й координується Кабміном України. Мінрегіонбуд бере участь у формуванні та реалізації Державної стратегії регіонального розвитку, підготовці пропозицій щодо підвищення ефективності механізму стимулювання сталого розвитку регіонів, а також — у розробленні стратегії і механізму реалізації державної інвестиційної політики з метою вирівнювання і стимулювання сталого розвитку регіонів; роботі, пов'язаній з включенням об'єктів архітектури та містобудування, садово-паркового і монументального мистецтва, інших об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток України; підготовці об'єктів культурної спадщини для включення до Списку всесвітньої спадщини [15].

Таким чином, маємо опрацьований державний фокус пам'яткоохоронної діяльності, але цього вже недостатньо. Подолання понятійної кризи можливе шляхом розробки корпусу нових понять, на засадах яких можлива розбудова сучасної національної системи збереження історико-культурної спадщини і, зокрема, архітектурно-містобудівної. Цю роботу, перш за все слід орієнтувати на формування *ефективної моделі співпраці держави, бізнесу та суспільства*.

На цій моделі розбудована діяльність по збереженню історико-культурної спадщини інших країн. У Франції, що має 76 охоронних зон в історичних центрах міст, компетенції між комунами, департаментами, регіонами та державою визначені відповідним Законом. У законодавстві Польщі чітко розмежовані поняття «охорона пам'яток» та «опікування пам'ятками». «Охорона пам'яток» є предметом діяльності органів публічної адміністрації, а «опікування» — власників або користувачів пам'яток. Вищий нагляд за охороною пам'яток є компетенцією міністра культури та воевод. У Великій Британії діє ціла низка законів щодо збереження спадщини. Охороною нерухомих пам'яток опікується Міністерство навколишнього середовища, яке здійснює свої повноваження за допомогою місцевих органів, затверджує охоронні зони та списки

1. Базове уявлення про архітектурно-містобудівну спадщину

пам'яток, що мають статус загальнодержавних. Саме у Великій Британії у XIX ст., у зв'язку з бурхливим розвитком капіталізму та індустріалізації, розпочався міжнародний рух громадських недержавних асоціацій за збереження культурної спадщини «Національний траст». Ці благодійні, незалежні від держави, організації діють відповідно до законів, в багатьох країнах (США, Бельгія, Ірландія, Словачія, Австралія, Японія та ін.).

Перші національні трасти створювалися представниками аристократії та відомими громадськими діячами. Участь в діяльності сучасних трастів є престижним громадським служінням, в котрому працюють видатні представники культури, бізнесу та науки. Національні трасти мають значний авторитет у суспільстві, що підтверджується участю провідних фінансово-промислових структур світу у фінансуванні програм трастів. Фінансування трастів здійснюється за рахунок членських внесків, пожертв, заповітів, комерційної діяльності

Сучасні національні трасти — це структури громадянського суспільства, що активно виховують у своїх громадян толерантність, повагу до інших культур і традицій тощо. Проте головним в їх діяльності є формування громадянської свідомості у контексті національних традицій та цінностей. Британський національний траст, перш за все, виховує британців, японський — японців. І здійснює цю роботу вишуканіше та ефективніше, ніж офіційна державна про-

паганда, застосовуючи досконалий ресурс — унікальну культурну спадщину своєї країни [17].

У кожній країні діє власна система збереження спадщини, в якій віддзеркалюються її особливості історичного розвитку, соціально-економічного та політичного устрою, специфіка культурної спадщини, міра зацікавленості влади та громадськості у збереженні національної культури для сучасних та майбутніх поколінь. Суттєвих результатів досягнуто в країнах, де застосовуються системи пільг для користувачів та інвесторів, де велика увага надається освітнім та юридичним аспектам захисту населення. [13].

Розбудову ефективної національної системи збереження спадщини України слід здійснювати на засадах аналізу існуючого стану, розробки необхідного корпусу понять та проектування сучасної структури, діяльність якої охоплювала би широке коло аспектів, знімаючи зайві конфлікти та протиріччя.

Засадничим поняттям будь-яких робіт щодо спадщини є поняття «цінність», яке слід розглядати у трьох площинах — культури, права та економіки [9]. Об'єкт архітектурно-містобудівної спадщини конструктивно можна представити у вигляді «матрьошки». У центрі — окрема будівля (споруда), далі — містобудівна розпланувальна одиниця (ансамбль, площа, вулиця, квартал) та історична зона (*фис. 1*).

Збереження архітектурно-містобудівної спадщини й означатиме організацію взаємодії трьох просторів: культури, права, фінансів. Кожен з них має власну будову та позиції. Простір культури репрезентують позиції від культуролога, архітектурознавця, історика, мистецтвознавця тощо до численних шанувальників; системи права та фінансів — позиції власників нерухомості, бізнесменів, банкірів, ріелтерів, державних службовців тощо. Важливе місце належить територіальній громаді, саме тим людям, котрі живуть та працюють на даній території. Найгостріше сьогодні стоїть проблема відсутності реальної комунікації між владою, що ухвалює та впроваджує розпланувальні рішення, та дійсними користувачами міського простору — громадянами міста. Підтвердженням цієї проблеми є паралельне існування громадських рухів опору незаконній забудові, які, однак, не мають ніяких інструментів впливу на планувальний процес.

Першим спільним процесом для всіх дійових осіб є процес інтерпретації спадщини, який в деяких країнах має назву «патримоналізації». Цей процес потребує особливої уваги та аналізу, оскільки необхідно розглядати не лише об'єкт спадщини, але й позиції суб'єктів, що створюють «продукт» спадщини. По-перше, це державні управлінці-організатори, що здійснюють виявлення, облік та реєстрацію пам'яток у Державному реєстрі; по-друге, інтелектуальні авторитети, що переважно працюють у наукових установах та розробляють знання щодо кла-

сифікації спадщини. По-третє, індивідуальні експерти та особистості (краєзнавці, шанувальники старовини тощо), які власними зусиллями надають цінності тим чи іншим об'єктам спадщини. У цьому переліку слід додати також позиції ініціаторів інвестиційних проєктів, якими охоплюються території з архітектурно-містобудівною спадщиною. Оскільки зараз комунікації та взаємодії з іншими учасниками патримоналізації вони не мають, то обмежуються власними спрощеними уявленнями про історичну забудову як про обтяжуючі залишки-руїни, що потребують знесення. І — просувають проєкти зведення максимально можливої прибуткової нерухомості, що тільки погіршує якість архітектурного середовища та, в кінцевому підсумку, знижує вартість самої новобудови.

Схема дає базове уявлення про архітектурно-містобудівну спадщину. Далі виникає низка питань стосовно можливих дій в історичному середовищі, відновлення цілісності об'єктів спадщини, що втратили первісні функції. Функціонально цю роль виконують інвестиційні проєкти та програми, спрямовані на інтеграцію (від лат.: *integratio* — відновлення, поповнення, цілий; означає об'єднання у єдине ціле культурного надбання з сучасним суспільним життям, підвищення якості життя) пам'яток архітектури у сучасний соціокультурний контекст. Тоді постають наступні питання: яким чином, де саме, в якому просторі чи на якому управлінському щаблі повинна відбуватися соорганізація всіх дійових осіб, узгодження інтересів, досягнення консенсусу, після чого розгортаються конкретні роботи різних фахівців.

На сьогодні ми маємо лише процедуру громадських обговорень, на яких повсякчас відтворюються ситуації конфліктів, коли точка зору громадськості не співпадає з пропозиціями інвестора та проєктними рішенням професіоналів. Конфлікти виникають не лише між людьми, але між інтересами людей, що є найбільш вагомим з правової точки зору. Для повноцінного життя кожного історичного міста необхідна атмосфера співробітництва міської влади, бізнесу та громадських структур, що у підсумку й забезпечить реалізацію ефективної політики у сфері збереження культурної спадщини. Території історичних центрів міст є найбільш інвестиційно привабливими, тому на нинішньому етапі девелопери намагаються звести там якнайбільше прибуткової нерухомості, розбудові якої дуже заважають усякі «пам'ятки». Цивілізоване співробітництво виявиться можливим лише за умов подальших понятійних розробок, що орієнтовані на його (співробітництво) змістовне забезпечення та відповідно організовані та законодавчо обґрунтовані практичні дії.

Роль і місце архітектурно-містобудівної спадщини у процесах розвитку міст. Оскільки людство стоїть на межі переходу до нової епохи на засадах зміни цілей, напрямів і змісту різних сфер діяльності, збереження культурних кодів, спадкоємність в розвитку культури набувають особливої актуальності.

Суспільний розвиток у XXI ст. і у низці документів та рішень ЮНЕСКО обумовлюється на засадах сталого розвитку у безпосередньому зв'язку з культурою. Сучасний зміст сталого розвитку є значно ширшим стосовно первісної екологічної парадигми й охоплює, окрім екологічних, соціально-економічні та соціально-гуманітарні компоненти. Значення культурної спадщини обумовлює необхідність аналізу загроз та викликів, які їй пред'являє сучасний світ, якщо вона (спадщина) не задіяна в процесах сталого розвитку.

Загальні принципи, що дозволяють органам влади відповідати на сучасні виклики, викладено в Європейській хартії-II: Маніфест нової урбаністики (Страсбург, 2008). 1992 року Конгресом місцевої та регіональної влади Європи була затверджена Європейська хартія міст як перша ініціатива, за якою з'явилася низка документів щодо розвитку міст. Конгрес, приймаючи у 2008 р. Хартію II, мав за мету визначення загальних принципів та концепцій, які б давали змогу містам відповідати на сучасні виклики урбаністичних суспільств, визначати основних учасників містобудівного розвитку, надавати мешканцям міст Європи перспективу нової урбаністики — вміння жити разом, формувати нову культуру міського життя. Хартія II є урбаністичним проектом для великих та малих міст Європи, оскільки містить стратегічний договір по урбанізації, спрямований на захист своєрідності міст. «Завдання полягає в тому, щоб міста сповна проявили власну індивідуальність і, об'єднавшись, разом просували програму європейського співтовариства, побудовану на засадах єдності гуманістичних цінностей, індивідуальної свободи, економічного розквіту, соціальної солідарності, поваги до планети та живої культури» [10].

Великі та малі міста Європи, що ввійшли в постіндустріальну епоху, вимушені динамічно адаптуватися до нових економічних та соціальних умов, викликаних глобалізацією. Відчуваючи конкуренцію як фінансового, так і людського капіталу, міста, перетворюючись у центри творчості та ініціатив (в наукових і технологічних сферах також), усвідомлюють себе самостійними одиницями та колективними гравцями. Міста Європи одночасно є й політичними, й просторовими утвореннями, в яких поєднуються матеріальні й нематеріальні складові. Якщо простір наповнений політичним, ідеологічним та стратегічним змістом — він є суспільним продуктом. Спільна життєдіяльність створює суспільні зв'язки, матеріальні умови, які й визначають колективний образ життя. Довгострокове будівництво європейської міської громади залежить від спільного формування програми, в якій затверджено плюралістичність та демократичність («місто для всіх і для кожного»), а також — проекту просторової організації, спрямованого на створення життєвих просторів на засадах спільних цінностей.

У цьому контексті цінності європейських міст, визначені як засадничі умови їх своєрідності, наступні: *демократія* (міста є місцями свободи, спільних

знань та колективної відповідальності); *сталість й ефективність* (міста є місцями колективного інтелекту та інновацій); *відкритість* (міста є центрами обмінів та солідарності). Місто сталого розвитку — це місто, яке забезпечує своїм сучасним та майбутнім мешканцям такі умови життя, що одночасно є стабільними (основні правила організації), безпечними, гнучкими (місто як відкрита до різноманітних нововведень система) та економічно ефективними при додержанні екологічних вимог. В містах мешкають люди різних національностей, культур та поколінь, тому терпимість, сприйняття розбіжностей, співробітництво між різними соціальними групами є факторами солідарності.

Вигошені цінності можуть бути конкретно втіленими в межах планування, управління, адміністрування та мобільності як пріоритетних напрямів діяльності. Ефективна відповідь на виклики сучасності — за стратегіями регіональних, міських проектів та програм, якими охоплюються ключові та найбільш вартісні суспільні пріоритети. Хартія переконує в необхідності просування багатоаспектних підходів, таких, як Генеральний план (Master Plan), з метою створення сучасних, відкритих, безпечних, економічних, екологічних міст. Програмно-проектна діяльність повинна бути інституційно забезпечена таким чином, щоб охоплювала та враховувала розмаїття соціальних, культурних, економічних інтересів, які саме й створюють своєрідність та визначають ресурси кожного міста. В проектах розвитку кожного європейського міста повинні визначатися пріоритети відповідно до наявних ресурсів. У цьому контексті проекти відповідають суспільній функції просторової організації матеріальних та нематеріальних компонентів міста й вимогам сталості (сталість міста як простору суспільного життя, накопичення знань та зберігання досягнень) та гнучкості (зміни, трансформації, адаптації) у сьогоденні та у майбутньому. Архітектурні проекти в таких випадках здійснюють необхідну адаптацію до інновацій між суспільними та приватними інтересами.

Діяльність місцевого самоуправління має фокусуватися на двох провідних функціях великого чи малого міста. Перша: підвищення рівня життя (Upgrading Housing), з точки зору розташування житла, його дизайну й якості будівництва, забезпечення соціальної справедливості. Друга: розташування площадок економічної діяльності з забезпеченням рівного доступу і, відповідно до правил міст з ліберальною економікою, здійснення регулювання конкурентних потоків з метою стимулювання розмаїття пропозицій на всіх територіях.

У стратегіях розвитку міст *архітектурно-містобудівна та природна спадщина повинні розглядатися як сучасна цінність*, а не лише як цінність минулого. Розмаїття історичних міст, розмаїття в самих містах є великою цінністю сьогодення, що особливо посилюється в умовах глобалізації. Розвиток місцевих культур та територіальної пам'яті, докладання зусиль щодо підви-

щення культурної інфраструктури міст є стратегічним пріоритетом європейських міст. Особливо важливо це на фоні результатів останніх десятиліть, коли здійснювалася забудова міст низької архітектурної якості, ігнорувалися особливості природних ландшафтів. Своєрідність історичних міст, які є перетином цивілізацій, зосередженням знань і культур, просторами для зустрічей та контактів, повинна зберігатися та примножуватися.

Деіндустріалізація міських територій, розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій, поява біотехнологій та, в цілому, розвиток нематеріальної економічної діяльності створюють нові форми людського буття, що віддзеркалюються на морфології міст. Закономірно пріоритетними стають знання та інновації, доступність до освіти, науково-дослідницької роботи, культурної та творчої діяльності, що створюють підґрунтя нової економіки. Розбудова мережі різноманітних суспільних просторів (всередині чи за межами міст) є стратегічною рамкою просторового розпланування та реальною суспільною послугою. Всі напрями міського розвитку повинні відповідати екологічним вимогам: такі проекти є проектами високої соціальної й екологічної якості (*HQSE — haute qualite sociale et environnementale*).

Для України, що дуже важко переборює наслідки радянської доби, намагаючись повернутися на шлях нормального історичного розвитку, європейські орієнтири є стратегічно важливими. Наміри щодо забезпечення виходу з кризи і створення умов для сталого розвитку населених пунктів України, входження до сучасних процесів урбаністичного розвитку викладено в «Концепції сталого розвитку населених пунктів» (1999). Незважаючи на термін в десять років, що вже минув, положення Концепції зовсім не втратили своєї актуальності. Зокрема, про сучасний стан українських міст зазначається, що «на сьогодні розвиток населених пунктів України характеризується значними відмінами в рівнях їх соціально-економічного розвитку, неузгодженістю ряду законодавчих та нормативно-правових актів з містобудівним законодавством, недостатньо чітко визначеною загальнодержавною стратегією. Спостерігається надмірна концентрація населення і виробництва у великих містах, неефективний, уповільнений розвиток більшості середніх і малих міст, селищ і сіл. Це є наслідком надмірного втручання держави до регіональної політики протягом довготривалого періоду, що призвело до значних територіальних диспропорцій економічного розвитку країни, суттєвих недоліків в територіальній організації суспільства, у системі поселень. Це призвело до погіршення демографічної ситуації в країні, стану зайнятості, зниження якості життя населення, певною мірою зумовило занепад сільської місцевості. В усіх областях України посилюються процеси депопуляції населення, чисельність якого починаючи з 1991 року постійно скорочується. Погіршуються стан житлово-комунального госпо-

дарства, санітарно-гігієнічна та епідеміологічна ситуація, особливо у великих містах. Зменшуються обсяги капітальних вкладень в розвиток населених пунктів і житлове будівництво, введення в експлуатацію нових та відремонтованих жилих будинків. Показник середньої забезпеченості житлом в Україні у 2–2,5 рази менший, ніж у західноєвропейських країнах» [11].

Серед основних причин, що перешкоджають збалансованому розвитку міст України, визначаються: нестабільність соціально-економічних умов на перехідному етапі, відсутність стратегії сталого розвитку, ефективного реформування економіки та її державного регулювання, недосконалість законодавчо-нормативного забезпечення, формування адекватного умовам ринку фінансового, правового, інформаційно-комунікаційного простору, недосконалість правових, організаційних, економічних засад діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб щодо формування повноцінного життєвого середовища.

Концепція містить розширене поняття сталого розвитку населених пунктів: «це соціально, економічно і екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних тощо), технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктури, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини» [11].

Серед найважливіших напрямів державної політики визначено сприяння розвитку національних особливостей містобудування та архітектури; збереження культурної спадщини. Основними заходами з реалізації державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів передбачено здійснення забудови в них відповідно до затверджених генеральних планів, місцевих правил забудови, іншої містобудівної документації. Правові та економічні засади передбачаються щодо загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів. Визначено джерела інвестування: кошти підприємств та організацій усіх форм власності, капітальні вкладення державного та місцевих бюджетів; створення стабільної системи кредитування з різних джерел (довгострокові банківські кредити, кредити страхових, інвестиційних та інших комерційних фондів, кредитних спілок, кошти населення). Активізації інвестиційної діяльності має сприяти створення у населених пунктах централізованих фондів довгострокових кредитів та фінансування пріоритетних об'єктів будівництва. Передбачені заходи щодо сприяння залученню коштів іноземних інвесторів. І, насамкінець: «Заходи щодо

забезпечення сталого розвитку населених пунктів з урахуванням положень цієї Концепції визначаються у державних і регіональних програмах соціально-економічного розвитку, планах соціально-економічного розвитку населених пунктів, інших інвестиційних програмах, державних і місцевих бюджетах, відповідній містобудівній і проектній документації» [11].

Можна лише уявляти, який шлях могла би пройти Україна за десять років по напрямках, накреслених у Концепції, якби державні та суспільні зусилля були спрямовані на розбудову нормального життя в країні для всіх громадян. Проте дорогоцінний час було (вже вкотре) згаяно на політичну боротьбу за утримання і перерозподіл влади і власності. Крім того, сучасний державний та управлінський корпус складають «вихованці» радянських інституцій, котрі добре пристосовані до виконання директив і до звітності, але неспроможні до стратегічних рішень і самостійних дій задля розвитку України.

«Стратегія розвитку туризму і курортів» (2008) — ще один важливий державний документ, який охоплює питання збереження архітектурно-містобудівної спадщини в контексті міжнародного культурного туризму. Створення системних і комплексних передумов для розвитку туризму і курортів в Україні розглядається як пріоритетні стосовно забезпечення сталого розвитку країни в цілому та як вагомі складові у вирішенні питань підвищення якості життя.

В цьому документі зазначається, що «Україна посідає одне з провідних місць в Європі за рівнем забезпеченості цінними природними лікувальними та історико-культурними ресурсами, що викликають значний інтерес у вітчизняних та іноземних туристів».

Однак, за даними Світового економічного форуму, у 2007 році у сфері подорожей і туризму Україна серед 124 країн світу посіла лише 78 місце (Чехія — 35, Угорщина — 40, Литва — 51, Польща — 61, Російська Федерація — 68, Румунія — 76). Зазначене свідчить про те, що на міжнародному туристичному ринку національний туристичний продукт та природні лікувальні ресурси України оцінюються як менш привабливі і конкурентоспроможні, ніж в інших країнах, де спостерігається загальносвітова тенденція до посилення ролі держави у забезпеченні розвитку туризму і курортів.

Сфера туризму і курортів на державному рівні не відіграє значної ролі у повноцінному виконанні економічних, соціальних і гуманітарних функцій, збереженні навколишнього природного середовища та культурної спадщини, наповненні бюджетів усіх рівнів, створенні нових робочих місць, збільшенні питомої ваги сфери послуг у структурі внутрішнього валового продукту. Для підвищення конкурентоспроможності сфери туризму і курортів необхідно посилити роль держави у цій сфері з одночасним формуванням ефективної моделі співпраці держави, бізнесу та суспільства» [12].

Архітектурно-містобудівна спадщина як головний ресурс розвитку міст. Процеси глобалізації обумовили кризу ідентичності у всьому світі, що стає головною прикметою нашого часу. Глобалізований світ є світом ринків, мереж, стратегічних організацій, для якого зайвими стають історична своєрідність, розмаїття соціально-культурних форм буття. Одночасно набуває сили «опір самобутності та ідентичності», що спирається на традиційні цінності суспільства (Бога, нації, сім'ї) та зводить етнічно-територіальні мури. Підґрунтям самобутності та ідентичності є культурна спадщина, що забезпечує сталість і самовідтворюваність суспільства. Спадщина містить в собі певні культурні «коди», інформацію, які й створюють систему просторово-часових зв'язків, завдяки яким й формується ідентичність. Оскільки сучасний світ є швидкоплинним і змінюваним у великих масштабах, минуле стає все більш важливим джерелом впевненості та ідентичності, тому протистояння тенденціям глобалізації можливе завдяки збереженню спадщини [8].

Таким чином, спадщина як частина культури є одним з елементів культурного базису, на якому розбудовано будь-яке суспільство, змістовним аспектом його ідентичності. Спадщина не існує поза межами просторово-часової «прив'язки», певної системи координат, на якій ґрунтуються цінності суспільства. Більше того, ця просторово-часова система координат і створює фундамент суспільства, визначає його буття. О. Лисицький, розглядаючи спадщину як засіб взаємодії минулого з сучасним і майбутнім, виділяє низку сучасних функцій спадщини, котрі й забезпечують сталий розвиток суспільства.

Перша група функцій — *психолого-соціальна*, або *освітня*, спрямована на задоволення психологічних потреб індивіда. Агресивне вторгнення масової культури призводить до колективної амнезії щодо історичної пам'яті, до соціальної дезорієнтації. У цьому сенсі спадщина значно послаблює ці негативні прояви завдяки різним освітнім програмам, туристичним та екскурсійним заходам тощо. Ця важлива діяльність потребує оновленого понятійного оснащення та соціалізації, завдяки чому й відбувається трансляція культурних норм буття новим поколінням.

Друга група — *ідеологічні та політичні функції*, для яких ключовим поняттям є легітимізація. Тобто, події минулого, що актуалізуються у сучасності, являють собою не лише засіб трансляції норм суспільства, але й засіб апеляції до нерозривності минулого й сучасного. Третя — *економічна функція*, оскільки історичні матеріальні ресурси створюють не лише підґрунтя для культурного туризму, але й сприятливу основу для багатьох видів економічної діяльності більш високого рівня. Застосування історико-культурного ресурсу для задоволення різноманітних потреб сучасного суспільства надає можливість для досягнення низки різних цілей. Дані ресурси можуть бути застосовані

у різних політичних й економічних стратегіях і, за умов правильного їх вибору та виконання, приводить до взаємного посилення. «В процесі реалізації певних функцій у житті матеріальні ресурси шляхом інтерпретації перетворюються на продукти спадщини. Спадщина, у свою чергу, здійснює вплив на сучасний історичний процес і формування нових історичних ресурсів — процес, що використовується для досягнення сучасних цілей і який не має початку та кінця. Він надзвичайно складний та багатогранний за своєю природою, для його здійснення потрібен вибір певних історичних ресурсів. Існує глибокий внутрішній зв'язок між цим вибором та поняттям “ідентичність”, оскільки в його процесі реалізуються функції другої групи, а саме — формування соціокультурних ідентичностей місця в підтримку певних державних структур» [8, с. 46].

Архітектурно-містобудівна спадщина — важлива складова соціалізації особистості, оскільки формує її ідентичність. Історичні зони міст є своєрідною тканиною, що з'єднує мешканців різних поколінь. Взаємодія з історичними місцями дає змогу людині визначитися, хто вона є. На спадщині базується також й колективна ідентичність, оскільки об'єкти спадщини створюють, підтримують та покращують ідентичності суспільних груп на місцевому, регіональному, національному рівнях.

Об'єкти архітектурно-містобудівної спадщини є не лише орієнтирами на місцевості, в них фокусується зміст, що асоціюється з ідентичністю людини. Колективне бачення спільного походження, пов'язане з давніми традиціями та пам'ятками є важливим моментом, який розділяють всі члени суспільства і яким спільно пишаються у своїй соціальній пам'яті.

Успіх актуалізації архітектурно-містобудівної спадщини як ресурсу соціального й культурного розвитку можливий, перш за все, завдяки менеджменту відповідних проектів. Менеджмент у царині спадщини (або менеджмент культурних ресурсів) є технологічним поняттям, до складу якого входять елементи стратегії й тактики, і переважно стосується урядових організацій різного рівня. Термінологія менеджменту активно застосовується у світовій практиці культурної політики. Інструментарій спадщини використовується при розробках стратегій економічного та соціального розвитку регіонів, в яких інколи спадщина виявляється одним-єдиним ресурсом розвитку. Таким чином, спадщина розглядається, по-перше, як важливий ресурс розвитку, а по-друге, — з абстрактного культурологічного поняття стала реальною економічною та управлінською категорією. При цьому враховуються обидва полюси стосовно спадщини: не нашкодити об'єктам спадщини (синонім: «охорона») та сприяти виконанню функції «творити благо», тобто залучати спадщину до процесів розвитку та розглядати її як важливий ресурс [8].

Великі і малі міста України за радянської доби та роки розбудови неза-

лежності держави зазнали значного спрощення культурного життя та втрат культурної спадщини. Проте до сих пір історико-культурна спадщина виконує роль своєрідного бастиону, що стоїть на перепоні розчиненню своєрідності українських міст і містечок. Головна відповідь на виклики сучасності й полягає у збереженні власної самобутності, витоків у поєднанні з пошуками нової та живої культури. Найважливішим завданням вітчизняної теорії та практики у галузі пам'яткоохоронної діяльності є подолання відставання від інших держав, широке залучення спадщини у концепції сталого розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому, вдосконалення організаційних, економічних та правових механізмів збереження об'єктів культурної спадщини.

Початок руху лежить на шляху розробки стратегій та різноманітних підходів, які б дозволяли зберігати, примножувати та передавати наступним поколінням багатство національної культурної спадщини в усьому розмаїтті його форм.

Серед сучасних зразків розглянемо Стратегію збереження культурної спадщини Санкт-Петербурга (2005), в якій зазначено, що головною цінністю спадщини міста є її автентичність [16]. Серед мегаполісів світу Санкт-Петербург — унікальна за масштабом пам'ятка (у місті в основних рисах збережено грандіозний історичний центр та намисто приміських ансамблів). Саме ця обставина й стала підставою для включення до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО історичного центра Санкт-Петербурга з групою приміських пам'яток.

Збереження й ефективне використання спадщини визначено головним фактором сталого розвитку й важливим ресурсом розвитку міста. У проєкті Стратегії зазначено, що культурна спадщина є духовним, культурним, економічним та соціальним капіталом величезної вартості, що не відтворюється. Втрати елементів спадщини не можуть бути компенсовані ні розвитком сучасної культури, ні створенням нових значних творів. Накопичення й збереження культурних цінностей — основа розвитку цивілізації. Спадщина живить сучасну науку, освіту, культуру. Нарівні з природними багатствами, це є головним підґрунтям національної самоповаги та визнання світовим товариством.

Для Санкт-Петербурга спадщина має таке саме значення, як для інших регіонів природні ресурси, родовища нафти та газу, є джерелом духовного збагачення. Спадщина складає одну з головних сфер життєдіяльності міста, формує особливий менталітет мешканців, підкреслює неофіційний статус культурної столиці Росії, створює світовий імідж міста. Виняткова цінність Санкт-Петербурга визначається автентичністю, універсальністю і загальносвітовим значенням його культурної спадщини.

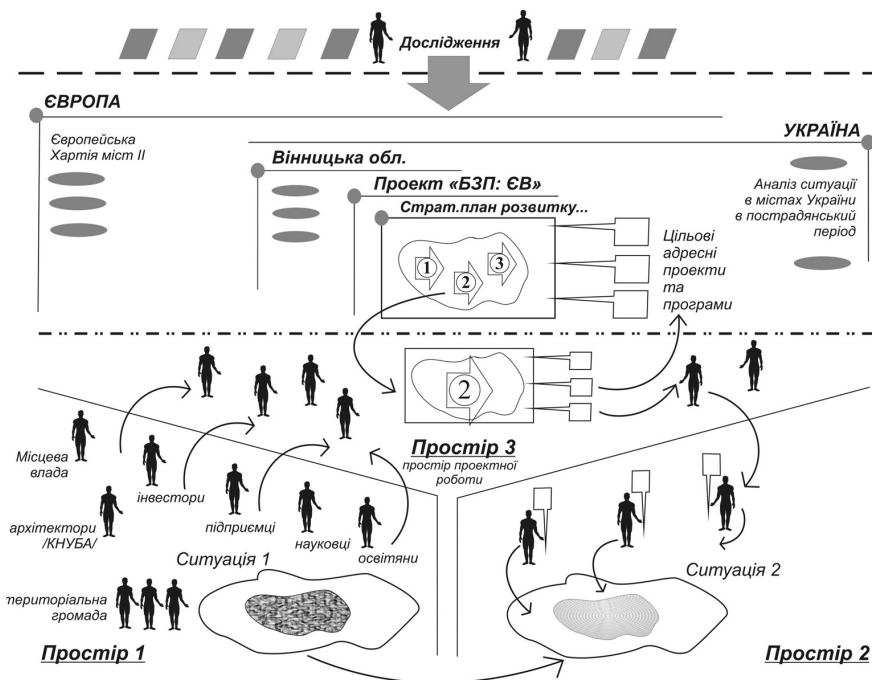
Таким чином, Петербурзькою стратегією збереження спадщини визначаються основні пріоритети, критерії та напрями діяльності збереження культури-

ної спадщини міста. Вирішення проблеми передбачено не лише органами охорони пам'яток, але й іншими структурами, що займаються питаннями містобудування та архітектури, економіки та промислового розвитку, екології, транспорту, благоустрою, житлово-комунального господарства тощо. Стратегією охоплено змістовні, правові та процедурні аспекти перетворення та вдосконалення міського ландшафту, що зафіксовано у формулі: *«збереження через розвиток, розвиток через збереження»*. Високі естетичні якості та рівень збереженості автентичності історичного середовища є запорукою особливої інвестиційної привабливості С.-Петербурга, постійного підвищення комерційної вартості, зростання добробуту мешканців та низки інших непрямих вигод. Нова стратегія розбудована на засадах збалансованих та гармонійних відносин між вимогами громадськості, економічної діяльності та охорони історичного середовища. І — спрямована на визнання спільної відповідальності за збереження спадщини.

Україні належить виробити власні підходи, власні стратегії збереження спадщини. Найбільш реальним уявляється започаткування робіт на місцевому рівні. Розробка місцевої політики у царині спадщини та локальних стратегій розвитку є практичними кроками до впорядкування життя в українських містах. Розгортання робіт по створенню власних стратегій (у контексті сталого просторового розвитку міст Європи) можуть стати консолідуючим чинником стосовно всіх дійових осіб і, в кінцевому підсумку, сприяти формуванню громадських структур суспільства.

У цьому контексті відродження малих міст України є запорукою відродження всієї країни, підвищення якості життя на рідній землі. Для організації та проведення робіт у містах потрібно мати схему, на якій можна фіксувати всі позиції, дії, здійснювати моніторинг тощо. Така схема конче потрібна меру міста, групі організаторів. Спроба щодо викладення такої схеми була здійснена автором даної статті на засіданні Круглого столу «Культурна, історична, архітектурна та природна спадщина Барської землі Поділля в контексті сталого просторового розвитку Європи», проведеному Барською міською радою, Інститутом інвестиційної стратегії регіонального розвитку, Київським національним університетом будівництва і архітектури, Міжнародним товариством прав людини (Українська секція), Центром соціокультурного проектування та комунікативних технологій Інституту місцевої демократії у приміщенні Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного 2 липня 2009 р. (Київ).

Місто Бар Вінницької області є первістком роботи нового типу, спрямованої на вихід з депресивного стану. Місто не чекає допомоги ззовні, а має серйозний намір рухатися уперед, розвиватися, спираючись на мобілізовані

2. Соорганізація робіт з розробки стратегій збереження архітектурно-містобудівну спадщину

власні ресурси та засади «Європейської хартії міст II: Маніфест нової урбаністики» (2008). Досвід м. Бар у найближчому майбутньому стане прикладом для інших міст України. Тому першою є пропозиція щодо надання м. Бар статусу експериментального майданчика з відповідним правовим, юридичним тощо забезпеченням.

Другою пропозицією є схема, на якій можна фіксувати всі позиції, дії, здійснювати моніторинг тощо. Схема має *три простори*, стосовно яких можливе розгортання комунікаційних процесів (рис. 2).

Перший — простір сучасної ситуації (Ситуація 1), на якій фіксується територія м. Бар та Барської землі Поділля. Навколо території зазначаємо позиції всіх дійових осіб на чолі з міською радою. Позначаємо територіальну громаду (з розмаїттям соціальних та культурних груп), науковців, освітян, підприємців, архітекторів (головного архітектора області та фахівців, що працюють для цієї території). Оскільки до кола таких фахівців входять вже і групи сту-

дентів КНУБА, зазначаємо і цей вуз. Необхідно детально позначити й всі інші наявні позиції.

Другий простір — Ситуація 2, тобто майбутня ситуація. Якщо все залишається незмінним, то у майбутньому ситуацію у м. Бар навряд чи можна буде назвати ситуацією розвитку. Всі міста України перебувають у стані пострадянського занепаду та депресії. Для виходу з цього стану потрібно здійснення цілеспрямованих проектних дій. Тобто всі люди, що займають зазначені позиції у першому просторі, повинні бути оснащені узгодженими планами дій, спрямованими на розвиток.

Такі плани, що надалі (у ситуації 2) виконуються власноруч кожним з учасників, обговорюються, розробляються та узгоджуються в особливому *третьому просторі* — просторі проектної роботи, який має власну будову і логіку розгортання робіт. У цьому просторі зазначаємо позиції усіх дійових осіб, що беруть участь у проектуванні. Дана робота повинна здійснюватися в певних умовах, коли всі запрошені мають змогу попрацювати над оголошеною темою вільно від виконання своїх службових обов'язків.

В центрі простору 3 ставимо рамку, що має назву Проект «Барська земля Поділля: європейський вибір» («БЗП: ЄВ»). Це є поле соорганізації зусиль всіх учасників. Далі слід зазначити перелік інших рамок, без яких повноцінне виконання роботи неможливе. Місто Бар та Барська земля Поділля територіально-адміністративно відносяться до Вінницької області, тому наступною зазначаємо рамку області. В межах цієї рамки та інших рамок будемо позначати всі інституції, служби, позиції, що безпосередньо будуть стосуватися Проекту «БЗП: ЄВ».

Далі — Україна, де важливо зазначити законодавче поле, державні органи (зокрема, Міністерство регіонального розвитку та будівництва), а також особливий фокус — аналіз ситуації в містах України в пострадянську добу. Цей аналіз потрібен для поглибленого розуміння тих наслідків, що становлять у сьогоденні проблеми і які необхідно вирішувати у проекті. Перелік інших фокусів треба продовжити.

Рамкою, що охоплює та визначає головний вектор всіх робіт над Проектом «БЗП: ЄВ», є рамка Європи, стосовно якої й здійснено головне тематичне визначення. Тут зазначаємо засадничі принципи, що містяться в «Європейській хартії міст II: Маніфесті нової урбаністики» (2008), а також головну мету проектної роботи — інтеграцію міста Бар в соціокультурний простір новоєвропейської цивілізації з її системою норм і цінностей (права людини, демократія, громадянське суспільство, сталий розвиток тощо). На цих засадах і має розгортатися робота щодо визначення (чи проектування) механізмів та інституціональних структур для забезпечення сталого субрегіонального просторового розвитку Барської землі Поділля.

Повертаємося до ядра схеми — Проекту «БЗП: ЄВ». Тут важливо окреслення меж експерименту — території Барської землі Поділля та зв'язки з іншими містами (України, Європи). Первєнь Проекту «БЗП: ЄВ» — «Стратегічний план соціально-економічного розвитку міста Бар». На сьогодні вже існує план на 2008-2010 роки, розроблений Інститутом інвестиційної стратегії регіонального розвитку спільно з міською радою м. Бар. Згідно з цим Стратегічним планом передбачено розгортання п'яти програм — напрямів:

1. «Бар — інвестиції в ХХІ ст.»;
2. «Бар — культурний і туристичний розвиток»;
3. «Підтримка і розвиток підприємництва»;
4. «Бар — комфортне життя для громадян»;
5. «Бар — соціальний захист для кожного».

Стратегічний план має бути гнучким, його міць та практичність — у комунікативних зв'язках між всіма визначеними напрямками. Кожен напрям повинен бути детально опрацьованим з виходом на конкретні цільові програми робіт на місцях. Вищезазначені напрями є фокусами розгортання низки наступних взаємоузгоджених дій, які повинні бути запроєктовані у просторі 3.

Найближчим часом варто здійснити роботу по проектуванню напрямку 2 «Бар — культурний і туристичний розвиток» за участю максимально можливої кількості представників усіх груп, що живуть у м. Бар. При обговоренні, можливо в режимі «брейн-стормінг», обов'язково слід виявити реальні «точки зростання». Тобто виявити те, що є таке у місті Бар, чого немає більш ніде? Це має бути робота протягом двох-трьох днів у самому місті Бар з залученням краєзнавців, істориків, науковців, громадськості тощо під робочою назвою «Історико-культурна, архітектурна та природна спадщина як сучасна цінність». І — навколо визначених змістовних фокусів розпочати проектування з правовим, юридичним, фінансовим забезпеченням тощо. Спільна робота дозволить налагодити ефективний та інтенсивний діалог влади, бізнесу, суспільства та фахівців. На жаль, пропозиції фахівців часто недооцінюються, що й призводить до значних як економічних, так і культурних втрат.

У межах Проекту «БЗП: ЄВ» необхідно розглянути та детально обговорити історію міста Бар та Барської землі Поділля і — вилучити та актуалізувати саме ті аспекти, що є реальною цінністю сьогодення і можуть стати засадничими для сучасних процесів розвитку. Місто Бар, районний центр у Вінницькій області, розташований на лівому березі річки Рів. Давнє місто Рів, що знаходилося на правому березі річки, згадується в історичних документах 1401 р. Тепер там знаходиться село Чемериси Барські. За результатами досліджень М. Грушевського історії Барського староства відомо, що 1538 р. за дорученням Бони Сфорци — королеви Польщі, в заплаві р. Рів розпочато будівництво замку,

який отримав назву Бар на честь міста Барі (Італія), де народилася Бона Сфорца. Будівництво замку започаткувало розбудову міста й розкрило нову сторінку в історії України та Польщі. У XVI–XVIII ст. Бар був настільки відомим у Східній Європі та Поділлі у зв'язку з його королівським та магдебурзьким статусом, замком та укріпленнями, значенням як центру ремесла та торгівлі, що потрапив до описів іноземних мандрівників того часу. Впродовж XVI–XVIII ст. місто було адміністративним центром Барського староства Подільського воєводства, «залізним щитом» південного кордону Речі Посполитої, цитаделлю на порубіжжі Східного і Західного Поділля, навколо якого вивували значні політичні події та пристрасті у зв'язку з постійними нападами татар, турків, походами козацьких військ Максима Кривоноса і Богдана Хмельницького. Бар був центром військово-політичного об'єднання, відомого в історії як Барська конфедерація. Розгром повстання конфедератів 1772 р. російськими військами стало приводом для першого розподілу Речі Посполитої. З приєднанням Правобережної України до Росії Бар увійшов 1793 р. до її складу як повітове місто, а з 1797-го став заштатним містом Могилівського повіту Подільської губернії. У другій половині XIX ст. Бар стає значним торговельно-ремісничим містом. Розвиток промисловості та ремесел сприяв відкриттю культурно-освітніх закладів. У місті Бар збереглися історичні пам'ятки: залишки кам'яної фортеці, жіночий кармелітський монастир XVIII ст. (нині діючий монастир сестер бенедиктинок-місіонерок), Святоуспенський храм (XVIII ст.), костел св. Анни (початок XX ст.).

За змістом робота по вилученню та актуалізації історико-культурних аспектів (що є реальною цінністю сьогодення і можуть стати засадничими для сучасних процесів розвитку) є головним функціональним процесом в діяльності створюваного «Центру культурної, історичної, архітектурної та природної спадщини Поділля» як наукового координаційно-методичного центру. Підготовка до відзначення 470-річчя надання м. Бар Магдебурзького права дає змогу залучити до роботи міжнародну наукову громадськість.

Для розгортання робіт на даний час вже є необхідні ресурси. Є громада міста Бар, є зацікавленість й сприяння міської влади, є соціально активна освітянська й наукова спільнота — найголовніший ресурс розвитку міста. В процесах обговорення кожного з напрямів й будуть визначатися необхідні для подальшого руху дослідження, які слід виконувати з залученням широкого кола науковців і освітян м. Бар. Запрошені фахівці у таких випадках можуть виконувати ролі наукових керівників, консультантів, експертів тощо. Саме ця обставина — наявність розроблених мешканцями міста власноруч (для себе) планів та проектів робіт — і є головною запорукою практичності та реальності стичності Проекту «Барська земля Поділля: європейський вибір».

1. *Касьянов Г.* Україна 1991–2007: нариси новітньої історії. — К., 2008.
2. *Прибега А. В.* Сутність та зміст поняття «охорона» в архітектурному пам'яткознавстві // Праці Науково-дослідного інституту пам'яток охоронних досліджень. — К., 2008. — Вип. 4. — С. 470–492.
3. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000. — К., 2000.
4. *Вечерський В. В.* Спадщина містобудування України. — К., 2003.
5. Днепропетровск. Архитекторы / Под общ. ред. Н. Н. Кондель-Перминовой. — К, 2006.
6. Историко-містобудівні дослідження Одеси / Тимофієнко В. І., Вечерський В. В., Сердюк О. М., Бобровский Т. А. — К., 2008.
7. Историко-містобудівні дослідження Чернівців / Вечерський В. В., Скібіцька Т. В., Сердюк О. М. — К., 2008.
8. *Лисицький А. В.* Культурное наследие как ресурс устойчивого развития: Дис. ... канд. культурологии. — М., 2004.
9. *Кондель-Перминова Н.* Интеграція пам'яток архітектури та містобудування у сучасний соціокультурний контекст // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. пр. ІПСМ АМУ. — К., 2008. — Вип. 5. — С. 94–110.
10. Європейська хартія міст II: Маніфест нової урбаністики. — Страсбург, 2008.
11. Постанова Верховної Ради України № 1359-ХІV від 24.1.1999 «Концепція сталого розвитку населених пунктів».
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1088-р від 06.08.2008 «Стратегія розвитку туризму і курортів».
13. *Литвинова О. Г., Романова А. С.* Зарубежный опыт сохранения историко-культурного наследия // Вестник Томского государственного архитектурно-строительного университета. — 2009. — № 1. — С. 74–92.
14. Проект закону «Про охорону архітектурної та містобудівної спадщини» // Вісник Українського національного комітету ICOMOS. — К., 2008. — С. 58–71.
15. <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=1>.
16. Петербургская стратегия сохранения культурного наследия. Постановление Правительства Санкт-Петербурга № 1681 от 01.11.2005 // <http://www.gov.spb.ru/> /today.
17. *Ринкема Д.* Экономика исторического наследия. Практическое пособие для руководителей / Пер. с англ. — М., 2006.

Наталія КОНДЕЛЬ-ПЕРМІНОВА

**Збереження архітектурно-містобудівної спадщини України
у контексті розвитку міст**

У статті розглядається ситуація понятійної кризи щодо збереження архітектурно-містобудівної спадщини, вихід з якої вбачається у зміні ідеологій (від «охорони» до «збереження») та розгортанні низки понятійних розробок. Обґрунтовується поняття «збереження архітектурно-містобудівної спадщини» як ощадливого, виваженого управління історичними ресурсами з метою їх застосування у сучасному житті суспільства. На засадах «Європейської хартії міст II: Маніфест нової ур-

баністики» (2008) запропоновано формування ефективної моделі співпраці держави, бізнесу та суспільства, національних стратегій збереження спадщини у контексті сталого просторового розвитку міст. Наведено схему координації всіх дійових осіб на прикладі розробки концепції збереження спадщини міста Бар Вінницької області.

Наталія КОНДЕЛЬ-ПЕРМИНОВА

**Сохранение архитектурно-градостроительного наследия Украины
в контексте развития городов**

В статье рассматривается ситуация кризиса понятий относительно сохранения архитектурно-градостроительного наследия, выход из которого предлагается в результате смены понятий (от «охраны» к «сохранению») и разворачивании ряда понятийных разработок. Обосновано понятие «сохранение архитектурно-градостроительного наследия» как бережного, взвешенного управления историческими ресурсами с целью включения его в современные процессы общественной жизни. На позициях «Европейской хартии городов II: Манифест новой урбанистики» (2008) предложено формирование модели сотрудничества государства, бизнеса и общественности, а также национальных стратегий сохранения наследия в контексте устойчивого пространственного развития городов. Подана схема координации всех действующих лиц на примере разработки концепции сохранения наследия г. Бар Винницкой области.

Natalia KONDEL-PERMINOVA, PhD

**Preservation of the Architectural and City Building Heritage
within the Context of the Urban Development**

The article deals with the situation of the crisis, which touches the preservation of the architectural and city building heritage. The solution is viewed on the way of the change of the categories, from the «safeguarding» to the «preservation», and further unfolding the sense of such categories. The notion of the preservation of the architectural and city-building heritage is defined as a caring and delicate operation of the historical resources, aiming at including them in the contemporary social processes. Standing on the background of «Manifesto for a New Urbanity- European Urban Charter II» the author proposes a new model of the cooperation between the state, business and community, and presents the draft of the national strategies for the preservation of the architectural and city-building heritage within the context of the sustainable territorial urban development. The scheme of the interaction between all above mentioned agents of the contemporary urban process is based on the case of the conception of the heritage preservation, introduced in the town of Bar (Vynnytsya region, Ukraine).